

Διάλεξη του Ν. Αυγερού με θέμα:
"Το Βυζάντιο ως μαχητής του Χρόνου"
Πνευματικό κέντρο Αγίου Λαζάρου, Λάρνακα.
Κυριακή 5 Απριλίου 2015

Θα μιλήσουμε για τον Χρόνο σαν βασικό στοιχείο του Βυζαντίου, γιατί όπως ξέρετε πολύ συχνά εμείς οι Έλληνες κοιτάζουμε πιο πολύ το Βυζάντιο με το τέλος. Όλοι θυμόμαστε το '29 Μαΐου 1453', αλλά δυσκολευόμαστε να φανταστούμε ότι είχε μια διάρκεια έντεκα αιώνων. Άρα πρώτα απ' όλα -για να καθορίσουμε λίγο το πλαίσιο- πρέπει να θυμόμαστε ότι η διάρκεια του Βυζαντίου είναι ένα παγκόσμιο ρεκόρ, δεν υπάρχει καμία άλλη δομή, υποδομή τέτοιου μεγέθους σε βάθος χρόνου, δηλαδή έντεκα αιώνες είναι πραγματικά τεράστιο και είναι κρίμα να το εξετάζουμε μόνο από το τέλος. Άρα αυτό σημαίνει τι; Πρώτα απ' όλα χαίρομαι που ο Χριστόφορος μίλησε για τα τακτικά, υπάρχει βέβαια και το «Στρατηγικόν» του Μαυρίκιου, έχει ενδιαφέρον να καταλάβουμε το εξής, ότι σε πολλές χώρες του εξωτερικού αυτά τα βιβλία διδάσκονται στις στρατιωτικές σχολές και όπως καταλαβαίνετε δεν διδάσκονται ούτε στην Κύπρο ούτε στην Ελλάδα. Άρα είναι καλό να το διαβάσουμε λίγο, να δούμε περί τίνος πρόκειται και να καταλάβουμε ότι υπάρχει ένας μηχανισμός νοητικός ο οποίος είναι φτιαγμένος, όπως το είπα πολύ σωστά, δεν είναι μια διάρκεια μερικών χρόνων, είναι πως αυτό το πράγμα θα διαρκέσει για αιώνες. Θα μου πείτε πώς είναι δυνατόν οι άνθρωποι να σκεφτούν να κάνουν πράγματα που θα έχουν τέτοια διάρκεια. Είναι πάρα πολύ απλό, το πρώτο παράδειγμα που πρέπει να έχετε στο μυαλό σας είναι οι εκκλησίες. Οι εκκλησίες δεν είναι φτιαγμένες για να έχουν διάρκεια μερικά χρόνια. Πρώτα απ' όλα μερικές από αυτές έχουν χτιστεί με δεκάδες χρόνια, όχι μερικά χρόνια και όλα τα υλικά που μαζεύονται, ο τρόπος της κατασκευής είναι φτιαγμένος για να έχει μια μεγάλη διάρκεια. Αυτό έχει σημασία για να καταλάβουμε ότι στο Βυζάντιο θα ενσωματωθεί αυτή η σκέψη, ακόμα και στις δομές. Το Βυζάντιο όπως ξέρετε σε χωρικό επίπεδο έχει αλλάξει πολύ, δηλαδή δεν μπορούμε να πούμε ότι υπάρχει ένας συγκεκριμένος χώρος, εκτός από την Κωνσταντινούπολη, που να είναι συγκεκριμένα το Βυζάντιο. Έχει αλλάξει όλη η γεωμετρία του σε βάθος χρόνου, αλλά αυτό που είναι εντυπωσιακό είναι η διάρκειά του μέσα στο χρόνο, δηλαδή δεν έχουμε διακοπές, έχουμε μια συνέχεια. Τώρα για να δείτε την αναλογία, πολλοί από εμάς δίνουμε μεγάλη σημασία στον Μέγα Αλέξανδρο και είναι σωστό βέβαια, γιατί μέσα σε δέκα χρόνια βρέθηκε σε μια περιοχή που ήταν τόσο μεγάλη, που ήταν εντελώς αφάνταστη, για να μην πω αδιανόητη, για τους Έλληνες. Το ανάλογο, τώρα είμαστε στον χώρο, τώρα περνάμε στον χρόνο είναι με το Βυζάντιο, δηλαδή είναι απίστευτο να σκεφτούμε ότι άνθρωποι που επέλεξαν την Πόλη ως σημείο αναφοράς να έχουν επιζήσει τόσους αιώνες και με τόσους εχθρούς γύρω τους. Γιατί δεν ήταν ότι ήταν εύκολα τα πράγματα. Άρα αυτό βασίζεται σε τι; Βασίζεται πρώτα απ' όλα στην επιλογή της Πόλης. Όπως ξέρετε αν την κοιτάξουμε λίγο πιο στρατηγικά, γιατί θα μιλήσουμε βέβαια και για θρησκεία και για στρατηγική και για το θέμα του χρόνου και του χώρου μαζί, συχνά συνδυάζονται και δεν τα βλέπουμε, γι' αυτό ήταν πολλή καλή η αναφορά στην αρχή και μπορούμε μάλιστα να δούμε τον Λέοντα το Σοφό, για όσους δεν έχουν προσέξει ακόμα και αυτό που είναι σκαλισμένο. Άρα, η Μεσόγειος έχει μόνο δύο ανοίγματα τότε, το ένα είναι το ανάλογο από το Γιβραλτάρ και το άλλο είναι η Κωνσταντινούπολη. Έχει ενδιαφέρον άμα το σκεφτείτε πώς επιλέχθηκε ο χώρος της Κωνσταντινούπολης για να επιβιώσει ανά αιώνες. Δηλαδή εμείς τώρα έχουμε στην Κύπρο την πρωτεύουσα που είναι η Λευκωσία. Άμα σας ρωτούσα είναι σωστή η επιλογή, ναι ή όχι; Όχι συναισθηματικά

βέβαια, εννοώ στρατηγικά. Θα δείτε πολύ απλά ότι η Λευκωσία δεν ήταν τόσο σημαντική π.χ. όσο ήταν η Αμμόχωστος. Για ποιον λόγο; Για ένα πολύ απλό, είναι ότι η Λευκωσία δεν είναι λιμάνι. Άρα το να έχεις πρωτεύουσα σε νησί μία πόλη που δεν είναι λιμάνι είναι ότι μάλλον αυτοί που το επέλεξαν ξέχασαν ότι ήταν νησί. Γιατί η Κύπρος είναι αρκετά μεγάλη, να το πω ακόμα πιο ωμά αρκετά 'χοντρή', για να μπορεί κάποιος που είναι στη Λευκωσία να ξεχνάει ότι είναι σε νησί. Αυτό θα έχει ενδιαφέρον, θα δείτε με τις συρράξεις πώς παίζουμε πάνω σε αυτό. Άρα να θυμάστε ότι τα λιμάνια δεν είναι πόλεις κλασικές, είναι πόλεις θάλασσας. Το λιμάνι ανήκει στη θάλασσα κι όχι στην ξηρά. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να υπάρχει συνδυασμός κρίκος. Μπορείτε να το δείτε στη διάρκεια των αιώνων στη Μεσόγειο, αυτά που έπαιξαν τον μεγάλο ρόλο είναι τα λιμάνια και σπάνια μέσα στην ξηρά και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι δυσκολευόμαστε να μετακινηθούμε. Άμα πάrouμε τώρα την Ελλάδα, όπως το βλέπετε με την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη, μιλάω για τις πολύ μεγάλες πόλεις, πρέπει να αναρωτηθείτε αν είναι τυχαίο ότι είναι λιμάνια ή όχι. Μερικοί Έλληνες, της Ελλάδας εννοώ, Ελλαδίτες, δεν ξέρουν καν ότι η Αθήνα έχει λιμάνι. Νομίζουν ότι το λιμάνι της Αθήνας είναι μόνο ο Πειραιάς. Ουσιαστικά το ανακάλυψαν στους Ολυμπιακούς Αγώνες ότι έχουμε πρόσβαση σε νερό. Άρα θέλω να σας πω ότι στην ιστορία της Ελλάδος υπήρχε και το Ναύπλιο ως πρωτεύουσα κι αυτό λιμάνι. Άμα το κοιτάξετε λοιπόν πώς πάει αυτός ο συνδυασμός, θα καταλάβουμε ότι μέσα στη Μεσόγειο υπάρχουν δύο πράγματα που είναι σημαντικά, είναι η θάλασσα και η γη. Για να είσαι ταυτόχρονα και στις δύο πρέπει να είσαι σε πέρασμα. Άρα η στρατηγική επιλογή της Πόλης που επιλέγει να είναι σε ένα πέρασμα, σημαίνει τι; Σημαίνει ότι η Κωνσταντινούπολη έχει μετατραπεί σε αιχμή του δόρατος της Θράκης. Άμα προσέξετε, τώρα γίνεται, η Κωνσταντινούπολη παλιά δεν ήταν από τις δύο πλευρές, αλλά έλεγχε τις δύο πλευρές. Έχει επιλέξει να είναι, τώρα λέμε από την Ευρωπαϊκή πλευρά, η άλλη είναι η Ασιατική. Έχει επιλέξει με έναν ειδικό τρόπο πως θα είναι εκεί πέρα και πώς το έκανε; Το έκανε τοποθετώντας την Κωνσταντινούπολη σε ένα τρίγωνο. Αυτές οι ιδέες έχουν μεγάλο ενδιαφέρον για ποιον λόγο; Θεωρούμε ότι γίνονται έτσι τυχαία. Στην πραγματικότητα η Κωνσταντινούπολη αποτελείται από ένα τρίγωνο που έχει δύο πλευρές που είναι θάλασσα και μία που είναι ξηρά. Αυτή που είναι ξηρά είναι αυτή που θα βάλουμε τα τείχη. Αυτή η αιχμή είναι πολλή σημαντική για θέματα προστασίας. Άρα έχει ενδιαφέρον ότι σε όλη τη Μεσόγειο επιλέγουμε αυτή την τοποθεσία και δεν επιλέγεται όπως νομίζουμε μερικές φορές μόνο και μόνο επειδή κάποιος μας το είπε. Είναι επειδή έχει ένα υπόβαθρο. Θα σας δώσω ένα παράδειγμα. Τα Ιεροσόλυμα έχουν θάλασσα ναι ή όχι; Τα Ιεροσόλυμα όμως είναι σημαντικά λόγω του Χριστού, και να μην έχουν θάλασσα δεν μας πειράζει, δεν έχει κανένα πρόβλημα, Βηθλεέμ. Όμως άμα κοιτάξετε την πρόσβαση από τους Άγιους Τόπους στη θάλασσα τότε θα καταλάβετε πάλι ότι είναι σημαντικοί. Γιατί γίνεται αυτό; Γιατί εκείνη την περίοδο έχει μεγάλη σημασία η διαχείριση της θάλασσας. Άρα πολύ συχνά οι δικοί μας δεν καταλαβαίνουν πόσο το Βυζάντιο επηρεάστηκε από τη θάλασσα. Ενώ μόνο και μόνο η τοποθεσία του είναι ήδη επηρεασμένη από τη θάλασσα. Άρα το Βυζάντιο για να το χαρακτηρίσουμε μπορούμε να πούμε, ως αιχμή του δόρατος της Θράκης, ότι είναι τοποθετημένο πάνω σε δύο θάλασσες. Ενώ με την σύγχρονη γεωγραφία έχουμε την εντύπωση ότι απλώς είναι στην άκρη. Δεν είναι στην άκρη, γιατί ουσιαστικά ακουμπάει τη ζώνη επαφής της Μεσογείου και της Μαύρης Θάλασσας. Και έχει ενδιαφέρον άμα το κοιτάξετε, λέμε αυτές τις δύο θάλασσες, η μία είναι η μαύρη, η άλλη είναι η λευκή. Θέλω να πω, ακόμα και από εχθρούς.

Αυτό σημαίνει τι, σημαίνει ότι έχει στρατηγικά επιλέξει να είναι σε ένα πέρασμα. Θα μου πείτε, τι σόι πέρασμα είναι αυτό. Υπάρχει διπλό πέρασμα, θα μπορούσαμε να το πούμε διασταύρωση. Το πρώτο πέρασμα είναι το νερό. Άρα, άμα κοιτάξετε την Κωνσταντινούπολη βλέπετε ότι κάθετα έχετε έναν άξονα που αφορά την θάλασσα. Όμως, έχετε και έναν άξονα οριζόντιο που αφορά τις δύο ξηρές, γιατί είναι αρκετά κοντά για να μπορώ σχετικά εύκολα να περάσω απέναντι. Άρα, αυτό έχει ενδιαφέρον γιατί θα το δούμε ότι αυτό το πέρασμα θα χρησιμοποιηθεί ανά τους αιώνες, ουσιαστικά για να μπορώ να έχω μία δράση από τις δύο πλευρές. Πού το βλέπουμε αυτό πρακτικά; Και συμβολικά; Είναι στον 'δικέφαλο'. Δεν δίνουμε μεγάλη σημασία στον 'δικέφαλο', εφόσον έχουν έρθει και οι Πόντιοι διακριτικά, αλλά εγώ τους προσέχω πάντα. Να θυμάστε ότι ο Ποντιακός αετός κοιτάζει μόνο από τη μία πλευρά. Ενώ ο Βυζαντινός αετός κοιτάζει από τις δύο πλευρές. Ο Ποντιακός αετός κοιτάζει προς Κωνσταντινούπολη. Άρα, μερικές φορές όταν μπερδευόμαστε στους συλλόγους και το βάζουμε από την άλλη, είναι ότι δεν σκεφτόμαστε πού είναι ο Πόντος και πού είναι η Κωνσταντινούπολη. Εδώ, λοιπόν, όταν επιλέγουμε να κάνουμε μια τοποθεσία η οποία είναι πάνω σε ένα διπλό πέρασμα, θα το δείτε για όσους παίρνουν σημειώσεις, να κοιτάξετε το παίγνιο που λέγεται HEX. Αυτό είναι ένα παίγνιο, που βασίζεται στην ιδέα ότι οι δύο παίκτες πρέπει ο καθένας να καταφέρει να ενώσει δύο περάσματα. Και στην πραγματικότητα είναι δομημένο πάνω στο θέμα της Κωνσταντινούπολης, με την έννοια ότι ή νικάει η θάλασσα, ή νικάει η ξηρά. Για να καταλάβετε πόσο σημαντικό είναι αυτό το πράγμα, ακόμα και στην περίοδο του Leonardo Da Vinci, αναρωτιούνται οι επιστήμονες και οι λόγιοι πώς μπορούμε να κάνουμε μία γέφυρα. Υπενθυμίζω ότι αυτή η γέφυρα τώρα υπάρχει. Δεν είναι ότι ήταν εντελώς άσχετο σαν ερώτημα. Άρα, βλέπετε ότι μόλις χτίζετε μία γέφυρα αναπόφευκτα νικάει η ξηρά. Όσο δεν υπάρχει γέφυρα νικάει φυσιολογικά η θάλασσα και μπορεί μετά μέσω θάλασσας, δηλαδή караβιών να κάνετε την ξηρά. Αυτό σημαίνει όμως, αυτό που λέμε στη στρατηγική είναι το θέμα της λογιστικής, πιο συγκεκριμένα της εφοδιαστικής αλυσίδας. Είναι ότι όταν θέλετε να περάσετε έναν μεγάλο στρατό από το ένα μέρος στο άλλο και έχει μόνο καράβια πρέπει να έχετε μια διαχείριση του χρόνου και του χώρου πολύ συγκεκριμένη, γιατί είναι δύσκολο. Δεν είναι απλώς πέρασμα ξηράς. Αυτό σημαίνει πρακτικά τι; Σημαίνει ότι η Κωνσταντινούπολη επιλέχτηκε ως χώρος, επειδή είναι δύσκολος. Και όχι επειδή είναι εύκολος. Πολύ συχνά νομίζουμε ότι οι επιλογές μας είναι πως επιλέγω το βέλτιστο. Και όμως η επιλογή εδώ είναι πρώτα το ανθεκτικό. Άρα, να θυμόμαστε αυτό το νοητικό σχήμα, το βέλτιστο σε βάθος χρόνου δεν είναι ανθεκτικό, το ανθεκτικό σε βάθος χρόνου είναι βέλτιστο. Άρα, ο Ελληνισμός, γενικότερα μπορείτε να δείτε ότι, έχει επιλέξει περιοχές του χώρου οι οποίες είναι δύσκολες. Ο σύγχρονος Ελληνισμός έχει την τάση να το ξεχνάει αυτό. Άρα, μας αρέσει να κάνουμε το κτήμα μας, το σπίτι μας, σε μια πεδιάδα, κάτι απλό, να μην είναι σε κατσάβραχα, να μην έχουμε μια διαφορά υψομέτρου, να είναι προσβάσιμο, να έχουμε δρόμο, να έχουμε ρεύμα, στη συνέχεια φυσικό αέριο, κτλ. Ξεχνάμε ένα πράγμα, ότι όλα αυτά είναι ωραία όσο δεν έχει πρόβλημα. Το θέμα μας είναι τι γίνεται όταν έχουμε πρόβλημα. Άρα, οι δομές μας δεν είναι φτιαγμένες πολύ συχνά για να αντέξουν στα προβλήματα. Όμως, το βλέπετε ειδικά στο θέμα του Βυζαντίου, αλλά και γενικότερα ακόμα της θρησκείας, όταν επιλέγουν τα μοναστήρια να ανεβούν πάνω στα μετέωρα, δεν είναι επειδή είναι προσβάσιμα. Άρα, ποια είναι η ιδέα. Τα Μετέωρα είναι πάνω στο βουνό. Άρα, μπορούμε να πούμε ότι το βουνό για τα θέματα προστασίας είναι κάθετη θάλασσα και ότι πάλι για τα θέματα προστασίας, η θάλασσα είναι οριζόντιο βουνό. Άμα τον έχετε αυτό τον συνδυασμό, θα καταλάβετε γιατί ο Ελληνισμός πήγε σε νησιά που είναι υποτίθεται 'άγονη γραμμή' και γιατί ο Ελληνισμός πήγε σε βουνά τα οποία δεν

είναι προσβάσιμα. Άρα, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα, με το Πήλιο και τον Βόλο. Ο Βόλος αναπτύχθηκε πάρα πολύ ωραία, μετά από την Τουρκοκρατία. Γιατί πριν δεν γινόταν, γιατί ήταν λιμάνι. Άρα, ήταν στρατηγικής σημασίας να έχουν πρόσβαση σε αυτό. Άρα, ποιος αναπτύχθηκε ωραία τότε; Είναι τα χωριά του Πηλίου. Τα χωριά του Πηλίου, για όσους δεν θυμούνται ακόμα, ότι μόνο και μόνο ακόμα και με αυτοκίνητο για να περάσεις από την μία μεριά στην άλλη χρειάζεστε ώρες, γιατί είναι όλα στροφές. Άρα, μπορείτε να φανταστείτε εκείνη την περίοδο που το καλύτερο που μπορείτε να έχετε, είναι το άλογο. Άρα, είναι πολύ δύσκολα προσβάσιμα και για αυτό άλλες περιοχές έχουν τα λεγόμενα «Άγραφα». Τα Άγραφα είναι περιοχές που δεν έχουν καν καταγραφεί από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ήταν τόσο μη προσβάσιμα που μερικές φορές δεν καταλάβαιναν ότι υπήρχε χωριό.

Τι γίνεται με τον Ελληνισμό. Ο Ελληνισμός επιλέγει στρατηγικά δύσκολους χώρους για να μείνει σε βάθος χρόνου. Όταν αυτός ο χώρος δεν είναι αρκετά δύσκολος τότε σιγά σιγά μπαίνουμε στη σημασία που έχουν τα τείχη. Όσοι έχουν πάει Αμμόχωστο πρέπει να αναρωτηθούν πώς η Αμμόχωστος άντεξε ένα χρόνο πολιορκίας. Είναι πολύ απλό, άμα πάρετε μια άλλη περιοχή χωρίς τέτοια τείχη, χωρίς τέτοιες υποδομές, δεν αντέχει. Άρα, μιλάμε για το 1570-1571. Σας υπενθυμίζω ότι ακόμα και τώρα αν πάτε στην Αμμόχωστο θα δείτε κτίρια της εποχής. Χτυπημένα από τα βόλια της εποχής. Ειδικά τις εκκλησίες, μιας και είμαστε και σε εκκλησιαστικό χώρο. Άρα, έχει ενδιαφέρον να καταλάβετε ότι αν άντεξαν αυτές οι δομές και τις επιθέσεις από το νερό προς την γη, δεν είναι τυχαίο, είναι ότι κάποιος το σκέφτηκε. Όταν όμως κοιτάζετε το θέμα της Κωνσταντινούπολης και κοιτάζετε πώς είναι δομημένη η Κωνσταντινούπολη, έχει ένα άλλο χαρακτηριστικό, είναι ότι ουσιαστικά είναι σαν να είναι λόφος. Δηλαδή, η ιδέα του τριγώνου δεν είναι μόνο επίπεδη, στην πραγματικότητα έχετε δύο πρόσθετα τρίγωνα που μοιάζουν με αυτό που θα βάζαμε σε ένα όχημα για να είναι αεροδυναμικό. Άρα, έχετε την βάση τριγωνική και έχετε δύο άλλα τρίγωνα που είναι ο λόφος, που αυτό σας επιτρέπει να βλέπετε τις επιθέσεις από πάνω προς τα κάτω. Και όχι ξαφνικά να είστε κάτω και να σας έρχονται από λόφους. Άρα, αυτή εδώ η μορφή είναι πολύ σημαντική για ποιο λόγο. Είναι δύσκολο να χτίσεις πάνω, αλλά είναι εύκολο να το κρατήσεις. Άρα, αν θέλετε να το δούμε λίγο ασυμμετρικά. Όλο το Βυζάντιο είναι φτιαγμένο, για αυτό λέμε και την διάλεξη «μαχητής του Χρόνου», είναι φτιαγμένο με αυτή την ασυμμετρία. Δηλαδή, δύσκολη πρόσβαση, εύκολο κράτημα. Οι περισσότεροι από μας μπορούν εύκολα να κάνουν μια επίθεση. Σπάνιοι είναι οι δικοί μας που μπορούν να κρατήσουν την θέση που έχουν πάρει. Συνήθως την εγκαταλείπουν μετά. Αν θέλετε να δείτε κάτι το ανάλογο, θυμηθείτε την Σμύρνη. Άρα, τι γίνεται, πρέπει να σκεφτούμε πρώτα ότι η καλύτερη άμυνα είναι η επίθεση, αυτό στέκει, αλλά η καλύτερη επίθεση είναι η αντεπίθεση. Για να περάσετε στην αντεπίθεση πρέπει να είστε ζωντανός μετά την άμυνα. Αλλιώς τι αντεπίθεση θα κάνετε; Εφόσον είστε ζωντανός μετά την άμυνα σημαίνει ότι έχετε χτίσει ένα αμυντικό πλέγμα το οποίο είναι τόσο ισχυρό, γιατί είναι φτιαγμένο για να έχει διάρκεια που σας επιτρέπει όταν κάποιος σας κάνει μια επίθεση να περάσετε μετά στη συνέχεια στην αντεπίθεση. Αυτό σημαίνει στρατηγικά, άμα το κοιτάζετε ως πούμε στο σκάκι, ότι θα κάνετε ένα άνοιγμα που θα' ναι πολύ κλειστό, θα φαίνεται να μην είναι ανεπτυγμένο, αλλά θα είναι πολύ ανθεκτικό στις επιθέσεις, έτσι ώστε μετά την εικοστή ή την τριακοστή κίνηση να μπορείτε να αναπτυχθείτε με έναν σίγουρο τρόπο. Όλη η δομή του Βυζαντίου, και το βλέπετε με τα τείχη, τα τείχη έχουν διορθωθεί, ενισχυθεί, τροποποιηθεί έτσι ώστε να είναι πιο σίγουρα. Γιατί γίνεται όλη αυτή η διαδικασία; Άμα κοιτάζετε πόσες αλλαγές έχουν γίνει στη θάλασσα και πόσες αλλαγές πάνω στην ξηρά, θα δείτε ότι οι περισσότερες έχουν γίνει

πάνω στην ξηρά. Για ποιο λόγο; Γιατί οι επιθέσεις γίνονται από αυτήν την πλευρά και ανάποδα. Κάτι που δεν σκεφτόμαστε ακόμη και για το θέμα της άλωσης, έχουμε την εντύπωση ότι η άλωση έχει γίνει -κοιτάζετε το χάρτη τώρα εσείς- από την Ασιατική πλευρά προς την Ευρωπαϊκή. Αυτό είναι λάθος, δεν έγινε έτσι. Στην πραγματικότητα τι έγινε, απέφυγαν την Κωνσταντινούπολη, έκαναν τον κύκλο, πήγαν και χτύπησαν τα κάστρα που ήταν τα κάστρα υποστήριξης, όπως έχουμε στο Διδυμότειχο και στην Αδριανούπολη, πήραν αυτά τα κάστρα και στη συνέχεια ήρθαν στην Κωνσταντινούπολη από πίσω. Άρα βλέπετε ότι ακόμη και η εχθρική πράξη είναι βασισμένη στην ιδέα ότι η θάλασσα είναι δύσκολη, άρα δεν μπορώ να πάω από θάλασσα προς ξηρά ανεβαίνοντας, άρα τι κάνω, πηγαίνω μακριά στη θάλασσα, γυρίζω και ξαναέρχομαι. Για όσους δεν τα συνδυάζουνε τα γεγονότα, να θυμηθούν γιατί η εισβολή γίνεται στο Πέντε Μίλι; Και ακόμα χειρότερα, γιατί το Πέντε Μίλι λέγεται Πέντε Μίλι; Στην πραγματικότητα λέγεται Πέντε Μίλι λόγω Κερύνειας. Δεν είναι το Πέντε Μίλι που από μόνο του έχει σημασία. Στην πραγματικότητα ο στόχος ήταν η Κερύνεια. Μόνο που για να πας κατευθείαν στην Κερύνεια έχεις ένα πρόβλημα. Η Κερύνεια έχει κάστρο, κι όχι μικρό. Άρα φανταστείτε τώρα ότι άμα είστε εσείς από πάνω κι έρχεται ο άλλος με καράβι, έχει ένα θέμα. Άρα τι κάνει, στην πραγματικότητα την αποφεύγει, πηγαίνει πιο πέρα, όχι πολύ μακριά, αλλά η ιδέα είναι να 'ρθει απ' την ξηρά, όχι από την θάλασσα. Άρα, αν θέλετε σε μικρογραφία έχουμε ακριβώς το ανάλογο. Σας υπενθυμίζω ότι και στο θέμα της εισβολής του 1570-71 πάλι χτυπιέται η Κερύνεια πρώτη, θα πέσει η Κερύνεια, η Λευκωσία και τελευταία πέφτει η Αμμόχωστος. Γιατί τι γίνεται, άμα πέσει η Κερύνεια τότε έχουμε ένα άνοιγμα, λόγω Πενταδάχτυλου, και τα ανοίγματα που έχουμε μέσα, άρα μπαίνετε μέσα, έχετε μια φυσική προστασία εφόσον μπήκατε με τον Πενταδάχτυλο και μετά όταν μπαίνετε στην Λευκωσία ουσιαστικά δεν υπάρχει δομική άμυνα, γιατί είναι επίπεδο. Δεν φταίει η Λευκωσία, φταίει ότι είναι επίπεδη. Άρα στην πραγματικότητα μπαίνετε σε ένα τηγάνι. Τώρα, εφόσον το έχετε κάνει αυτό, για να χτυπήσετε την Αμμόχωστο πρέπει να ξαναβγείτε. Γιατί ήταν τόσο καλά δομημένη που υπήρχε μια δυσκολία και δεν μπορούσες να πεις 'επειδή πέρασα απ' την ξηρά ξανά βγήκα απ' την ξηρά'. Δεν πάει έτσι. Και γι' αυτό υπάρχει μια μεγάλη διαφορά όσον αφορά στη διάρκεια. Εδώ λοιπόν είναι το ίδιο με το Βυζάντιο. Το Βυζάντιο εξ' αρχής ξέρει ότι δεν είναι σε έναν φιλικό χώρο. Κι επειδή μηπερδεύομαστε εμείς επειδή το κοιτάζουμε ως Κύπριοι και Ελλαδίτες το Βυζάντιο, σας υπενθυμίζω ότι ουσιαστικά, εδώ τώρα που είμαστε, είναι ουσιαστικά τα νέα κομμάτια του Βυζαντίου. Γιατί μερικές φορές μηπερδεύομαστε. Το Βυζάντιο θεωρεί ότι από τα πιο παλιά είναι το ανατολικό μέρος και μετά μπαίνει το δυτικό. Εμείς είμαστε στο δυτικό μέρος στην Ελλάδα, σε σχέση με το Βυζάντιο. Άρα η επέκταση που θα γίνει είναι απόλυτα φυσιολογική, γιατί το Βυζάντιο λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος με τα Ιεροσόλυμα. Άρα άμα κοιτάζετε Ιεροσόλυμα – Βυζάντιο το πιο φυσιολογικό είναι αυτό που ονομάζουμε 'οι Ανατολικές Εκκλησίες'. Άρα, εδώ μπαίνουμε σε μια άλλη δυσκολία, η οποία θα εμφανιστεί και θα καταλάβουμε πόσο σημαντική ήταν. Είναι ότι αυτός ο συνδετικός κρίκος έχει ενδιαφέρον, γιατί τώρα άμα τον συνδυάσετε με τους Άγιους Τόπους θα καταλάβετε ότι ενώ είναι συνδετικός κρίκος με τους Άγιους Τόπους το Βυζάντιο τοποθετήθηκε από την Ευρωπαϊκή πλευρά, ενώ το φυσιολογικό θα ήταν να ήταν από την Ασιατική πλευρά, εφόσον ήμασταν Μικρά Ασία. Συμφωνούμε; Καταλαβαίνετε το πλαίσιο. Είναι παράξενο να είσαι ξηρά, συνεχίζεις, φτάνεις ξηρά, μπαίνεις στην θάλασσα και ξανά κάθεσαι απ' την άλλη πλευρά, για να πεις ότι είσαι από δω. Όμως άμα κοιτάζετε πώς είναι φτιαγμένη η Κωνσταντινούπολη, δεξιά κι αριστερά, δηλαδή ως πέρασμα, θα δείτε ότι το πιο ισχυρό είναι το Ευρωπαϊκό κομμάτι, δεν είναι το Ασιατικό. Γιατί το Ασιατικό είναι πιο επίπεδο απ' το Ευρωπαϊκό. Άρα, παρόλο που

υπήρχε αν θέλετε μια λογική, θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε θρησκευτική, να είμαστε πιο κοντά από την μία μεριά, λόγω της δυσκολίας και των εχθρών, επιλέγουμε να είναι από την άλλη πλευρά. Άρα αντί να είστε Καλαμπάκα, είστε Μετέωρα. Ενώ το πιο εύκολο είναι να είστε κάτω. Σας το λέω αυτό γιατί οι συνδετικοί κρίκοι, όταν είναι θρησκευτικοί και συμβολικοί, δεν σημαίνει ότι ανατρέπουν τα στρατηγικά. Γιατί μπορεί μια πόλη να είναι συμβολική, όταν όμως θέλει να έχει μεγάλη διάρκεια στον χρόνο πρέπει το υπόβαθρό της να είναι στρατηγικό, αλλιώς θα καταρρεύσει το στρατηγικό και μετά θα μείνετε με το σύμβολο.

Άρα, τι γίνεται σε κάποια φάση, στην πραγματικότητα θυμάστε ότι το Βυζάντιο είναι χωρισμένο σε θέματα. Τα πιο νέα θέματα είναι απ' την πλευρά της Ελλάδος, τα πιο παλιά απ' την πλευρά της ανατολής, και κάτι που ξεχνάμε συχνά, όταν ρωτάμε στους ανθρώπους ποιο ήταν το χειρότερο πλήγμα που έχει υποστεί το Βυζάντιο, ξεχνάν ότι ήταν οι εικονοκλάστες. Γιατί θέλω να φανταστείτε αρχικά μια δική μας εκκλησία χωρίς Αγιογραφίες, δηλαδή να μην υπάρχει τίποτα. Θέλω να φανταστείτε μια δική μας εκκλησία χωρίς σταυρό, χωρίς καμπάνα, χωρίς Αγιογραφίες. Σε κάποια φάση θα πείτε 'μα γιατί είναι εκκλησία τότε αυτό'. Θέλω να φανταστείτε επίσης ότι αν είναι έτσι τα πράγματα, τι σημαίνει να υπήρχε το Βυζάντιο χωρίς τις εικόνες. Δηλαδή, συχνά θεωρούμε ότι το Βυζάντιο έχει τελειώσει το 1453 και δεν αντιλαμβανόμαστε ότι το πνεύμα του Βυζαντίου υπάρχει ακόμα στην εκκλησία μας. Δηλαδή, οι εικόνες, οι Αγιογραφίες, οι εκκλησίες, οι ύμνοι, όλα αυτά είναι Βυζαντινά. Άρα μπορεί το σώμα ως Βυζάντιο, ως στρατιωτική δομή κοκ να μην υπάρχει, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει το πνεύμα. Και ρωτάω, άμα το σκεφτείτε ορθολογικά, άμα υπάρχει αυτό το πνεύμα, μήπως υπήρχε και πριν. Δηλαδή, το πνεύμα του Βυζαντίου είναι ακριβώς αυτό που έχει μείνει. Αυτό είναι το πνεύμα. Κοιτάζτε αυτήν την περίοδο και θυμηθείτε ότι οι εικονοκλάστες δεν έχουν μια διάρκεια μερικών χρόνων. Μιλάμε για διαμάχες αιώνων για να το ξεπεράσουμε και μέχρι να αποφασίσουμε ότι οι εικονοκλάστες είναι αιρετικοί κι ότι είναι όντως εχθροί της δικής μας προσέγγισης... Όμως αυτό που ξεχνάμε είναι ότι αυτό το γεγονός οφείλεται στην εξής εξήγηση: Γιατί ξαφνικά οι εικονοκλάστες είναι τόσο ισχυροί; Διότι έχουμε στρατηγούς, αυτοκράτορες πατριάρχες, που είναι από τα θέματα, τα οποία είναι πολύ κοντά σε μια νέα θρησκεία που απαγορεύει τις εικόνες. Τότε. Άρα όταν εξαπλώθηκε αυτή η νέα θρησκεία, ξαφνικά άρχισε να επηρεάζει τους άλλους, λέγοντας ότι δεν πρέπει να υπάρχει καμία απεικόνιση του ιερού. Έχει ενδιαφέρον να το έχετε στο μυαλό σας αυτό, για ποιό λόγο; Γιατί φανταστείτε ότι είχε πετύχει αυτή η επανάσταση κι ότι εμείς τώρα ήμασταν η συνέχεια υποτίθεται από μία θρησκεία που δεν είχε πια εικόνες. Ωραία. Θέλω να σκεφτείτε τι κάνετε όταν λέτε ότι πιστεύετε. Τώρα. Ε, θα δείτε ότι όταν μπαίνετε στην εκκλησία έχετε ένα μικρό θέμα, γιατί όλη η διαδρομή σας φτιάχνεται γύρω από τις εικόνες. Ακόμα κι όταν λέμε ανάβω ένα κερί, δεν το ανάβω έτσι τυχαία, το ανάβω δίπλα σε κάποιον. Όταν θα κάνω την πρώτη φορά τον σταυρό μου στην εκκλησία, θα τον κάνω μπροστά σε μια εικόνα, π.χ. στον Άγιο που είναι πιο κοντά μας όταν μπαίνουμε μέσα. Μετά αναγκαστικά θα πάμε στον Χριστό - σας λέω το ελάχιστο που κάνουμε - και μετά από την άλλη πλευρά στην Παναγία. Άμα το σκεφτείτε, κρατάνε εικόνες και βιβλία οι παπάδες. Ωραία. Τώρα θέλω να φανταστείτε τι θα ήταν αυτό το πράγμα χωρίς εικόνες. Θα είχαν μείνει μόνο τα βιβλία. Ακόμα και στην απεικόνιση των βιβλίων, όπως το βλέπετε με τα Ευαγγέλια, τα απεικονίζουμε με την τετράμορφη και ξέρουμε ότι κάθε Ευαγγελιστής έχει ένα σύμβολο. Άρα έχουμε τον Ματθαίο που αντιπροσωπεύεται με έναν άνθρωπο, έχουμε τον Μάρκο που είναι με το λιοντάρι, τα θυμάστε αυτά, εντάξει δεν συνεχίζω,

τα ξέρετε και η ιδέα ποιά είναι; Είναι ότι ακόμα και στην απεικόνιση στους τρούλους, όταν βλέπουμε τους Ευαγγελιστές μπορούμε να δούμε την τετράμορφη, με τις τέσσερις μορφές και καταλαβαίνουμε αμέσως εμείς ότι πρόκειται για τους Ευαγγελιστές. Μερικές φορές βλέπουμε μόνο Ευαγγέλιο με το σύμβολο, χωρίς να υπάρχει απεικόνιση ανθρώπου. Άλλα ξέρουμε αμέσως ποιός είναι. Αυτό σημαίνει τι; Σημαίνει ότι έχουμε δώσει μεγάλη σημασία, σας υπενθυμίζω ότι αυτή η επιλογή γίνεται το 180 μ.Χ., όπου ο Άγιος Ειρηναίος επιλέγει ότι τα Ευαγγέλια θα είναι τέσσερα, με τις τέσσερις αυτές επιλογές. Άρα οι εικονοκλάστες χτυπάν κάτι που είναι πραγματικά η καρδιά του πνεύματος και όχι μόνο το Βυζάντιο. Και είναι κάτι που μας μπερδεύει, γιατί μερικές φορές είχαμε εχθρούς οι οποίοι χτυπούσαν το σώμα του Βυζαντίου, αλλά χωρίς την καρδιά. Δηλαδή υπήρχαν και πολιορκίες, όπου όταν τελείωναν οι πολιορκίες, οι δικοί μας έφευγαν με τις εικόνες. Το βλέπετε ακόμα και τώρα στα Κατεχόμενα, σε μερικά χωριά, όταν μπαίνετε στην Εκκλησία, βλέπετε ότι οι εικόνες που είναι πάνω στο τέμπλο, είναι όλες άδειες. Στην πραγματικότητα είναι οι ίδιοι οι δικοί μας από το χωριό που τις έχουν βγάλει. Και ουσιαστικά αφήνουν αυτό που δεν μπορούν να βγάλουν. Αλλά οτιδήποτε είναι κινητό, φεύγει και το προστατεύουν. Γι' αυτό άμα προσέξετε, τα μεγάλα προβλήματα που έχουμε είναι στην Αγία Τράπεζα. Γιατί δεν μετακινείται η Αγία Τράπεζα τόσο εύκολα. Άρα τι κάνουν; Συνήθως οι εχθροί την σπάζουν. Ξαναέρχομαι λοιπόν στο θέμα της εικόνας. Η εικόνα είναι τόσο σημαντική, που στο τέλος ξεχνάμε ότι είναι σημαντική. Δηλαδή είναι τόσο παρούσα διαχρονικά σ' όλο το Βυζάντιο, που δεν καταλαβαίνουμε ότι όταν προσκυνούμε μια εικόνα προσκυνούμε το πνεύμα του Βυζαντίου και λέμε είναι απλώς μια εικόνα. Έχει όμως ενδιαφέρον, γιατί άμα το σκεφτείτε, μετά από τόσους αιώνες συνεχίζουμε να έχουμε την ίδια επαφή με τις εικόνες που είχαν οι δικοί μας πριν από τόσους αιώνες. Αυτό λοιπόν το διαχρονικό στοιχείο, όπως είναι και οι ύμνοι, ακόμα κι όταν θα υπάρχει μεγάλη αλλαγή με τη μέθοδο όσον αφορά στους Βυζαντινούς ύμνους το 1814 - συμπληρώσαμε τώρα τα 200 χρόνια - για να είναι πιο εύκολη η ανάγνωση και για τους ψάλτες, στην πραγματικότητα τι ψέλνουν; Όλο αυτό το Βυζαντινό στοιχείο είναι αυτό που εμείς, την ώρα που κάνουμε την προσευχή μας, την ώρα που ψέλνουμε, είμαστε οι συνεχιστές του ίδιου πνεύματος. Άρα, να θυμάστε ότι ανάποδα, όταν είχαμε ανθρώπους που μιλούσαν ελληνικά και μπορούσαν να κάνουν την προσευχή τους, αν ήταν από άλλα στοιχεία τους έκοβαν την γλώσσα. Για να μην ακούγεται. Όταν ήταν ξεκάθαρα Έλληνες τους σκότωναν για να μην βλέπουν. Άμα θέλετε να δείτε αυτή την διαφορά, το βλέπετε στις εικόνες. Πολύ συχνά άμα πάτε σε μία εκκλησία που έχει χτυπηθεί, οι Άγιοι στις εικόνες έχουν τρυπημένα τα μάτια. Είναι το πρώτο πράγμα που φαίνεται. Άρα δεν θέλουν να τους δουν. Μερικές φορές αυτές που δεν είναι χτυπημένες είναι οι Άγιοι που φοβούνται οι ίδιοι. Αυτό σας δίνει μια εξήγηση αντίστασης. Πολύ συχνά στην Ελλάδα έχουμε Εκκλησίες που είναι του Αγίου Γεωργίου, οι οποίες δεν ήταν του Αγίου Γεωργίου, αλλά αλλάξαμε το όνομα για να τις σεβαστούν λόγω του φόβου που προκαλεί ο Άγιος Γεώργιος. Λέει ο άλλος 'Ας αλλάξουμε το όνομα, δεν πειράζει, σημασία έχει να υπάρχει ακόμα.'. Όχι να την διαλύσουν, επειδή έχει ένα διαφορετικό όνομα. Άρα έχει ενδιαφέρον, γιατί όπως καταλαβαίνετε, αυτό είναι μια στρατηγική επιλογή, που μπαίνει μέσα στον χώρο της θρησκείας. Εμείς θα θεωρούσαμε ότι είναι απαράδεκτο να αλλάξεις το όνομα μιας εκκλησίας που είναι αφιερωμένη σ' έναν Άγιο. Το θέμα είναι ότι θα υπάρχει εκκλησία μετά άμα δεν το αλλάξεις; Άρα βλέπετε ότι η στρατηγική μπαίνει και μέσα σ' αυτό το πλαίσιο στο θέμα της διάρκειας. Οι εικονοκλάστες βασίζονται στην ιδέα ότι άμα σβήσουμε το ιερό των εικόνων, τότε μπορούμε να βάλουμε άλλες εικόνες, Δηλαδή, άμα μετατρέψουμε την εικόνα σε μια ζωγραφιά, τότε βγάζουμε τη ζωγραφιά και βάζουμε άλλη ζωγραφιά. Και εντελώς

τυχαία βέβαια άρχισαν να βάζουν ζωγραφίες - εφόσον δεν ήταν εικόνες - από αξιωματούχους. Στην πραγματικότητα άμα το σκεφτείτε ορθολογικά, όταν είστε σ' έναν επίσημο χώρο, θα δείτε πολύ συχνά ότι βάζουμε το πορτραίτο του προέδρου, του πρωθυπουργού, τέλος πάντων, ανάλογα με τη χώρα που είμαστε. Και θεωρούμε ότι στη διάρκεια της ηγεσίας του είναι φυσιολογικό να υπάρχει. Ξέρετε παλιά ήταν και με τον βασιλιά. Άρα, αυτή εδώ η πρόσφατη παράδοση, οφείλεται στο γεγονός ότι θα βάλουμε τον ηγέτη. Δηλαδή, έχουμε βγάλει τον θρησκευτικό ηγέτη, βάζουμε τον νέο ηγέτη και κάθε φορά που είναι ένας νέος ηγέτης, αλλάζουμε. Εδώ λοιπόν δεν υπάρχει πια η έννοια της εικόνας. Το ενδιαφέρον στις εικόνες άμα κοιτάξετε τις πιο παλιές - γιατί τώρα βέβαια το έχουμε χαλάσει αυτό, εδώ έχουμε ακόμα και αυτούς που το αφιερώνει το όνομά του - οι παλαιότερες εικόνες στο Βυζάντιο δεν έχουν υπογραφή. Να θυμάστε όταν πηγαίνετε στις εκκλησίες, μόλις βλέπετε υπογραφές σε τοιχογραφίες, αγιογραφίες, να ξέρετε ότι είναι τα πιο πρόσφατα. Παλαιότερα θεωρούσαν ότι ήταν ασέβεια, διότι έλεγαν δεν είμαι εγώ που ζωγραφίζω, εγώ είμαι απλώς το χέρι που ζωγραφίζει με το πνεύμα του Θεού. Άρα δεν υπάρχει λόγος να υπάρχει η υπογραφή μου από κάτω. Βλέπετε λοιπόν ότι είναι μια πράξη αλτρουισμού. Αυτό που έχει σημασία είναι να υπάρχει η εικόνα, άσχετα αν δεν ξέρουμε ποιος είναι ο αγιογράφος. Τώρα είναι ακριβώς το αντίθετο. Τώρα βάζουμε τον αγιογράφο και βάζουμε και ποιος έχει κάνει την προσφορά, δηλαδή έχουμε τον κατάλογο, μπορεί να έχουμε πέντε οικογένειες και να έχουμε όλα τα ονόματα. Καταλαβαίνετε πως έχουμε ξεφύγει από αυτό το πνεύμα. Αντί να κάνουμε ένα δώρο στην εκκλησία και να μην φαίνεται, αυτό που έχει σημασία είναι να φαίνεται. Και μετά έχουμε ένα ολόκληρο πλαίσιο του τύπου ποια θα φαίνεται πιο πολύ. Άρα οι πιο πλούσιοι, θα έχουν τις μεγαλύτερες εικόνες που θα είναι πιο κοντά στο πιο ιερό και οι πιο φτωχοί θα είναι πίσω. Κάτι μικρούλικά έτσι ... Και το ωραίο είναι ότι έχουμε βάλει, το «ωραίο» με χιούμορ όπως καταλαβαίνετε, έχουμε βάλει ένα ταξικό περιβάλλον μέσα στην Εκκλησία. Ενώ ο Χριστός έλεγε για τους Απόστολους ότι δεν είναι ανάγκη να σκέφτεστε συνεχώς ποιος είναι ο πρώτος, αλλά είστε Απόστολοι, εμείς έχουμε βάλει μια σειρά. Ξέρουμε ποιος είναι ο πιο... Άρα, το Βυζάντιο θα αντέξει αυτό το πράγμα, για ποιο λόγο; Πρώτα απ' όλα καταλαβαίνει αμέσως ότι είναι μεγάλος κίνδυνος. Και ποιος είναι ο κίνδυνος; Το Βυζάντιο χωρίς εικόνες είναι εκφυλισμός. Είναι μεγαλύτερος εκφυλισμός από το να μην υπάρχει μια περιοχή που να είναι βυζαντινή ηγεσία. Δηλαδή ας πούμε ότι είστε σε διάφορες περιοχές και κάποιος σας αρπάζει ένα χωριό. Αυτό δεν είναι εκφυλισμός, είναι δεχτήκατε μια επίθεση. Ο εκφυλισμός είναι να περάσει σε όλο το Βυζάντιο από μέσα, δηλαδή μέσω του Πατριάρχη και μέσω του Αυτοκράτορα ότι είναι απαγορευμένες οι εικόνες. Γιατί τότε δεν υπάρχει μόνο μια περιοχή, έχει περάσει παντού. Εμείς τώρα θα το λέγαμε «καρκίνος». Το θέμα λοιπόν είναι ότι το Βυζάντιο, αν είχαν κερδίσει οι εικονοκλάστες, δεν θα είχαμε κάνει αυτή τη διάλεξη. Διότι ακόμα και να υπήρχε το Βυζάντιο θεσμικά, επειδή θα είχε εκφυλιστεί, δεν θα ήταν πια αυτό που ονομάζαμε «Βυζάντιο», θα το λέγαμε «Νέο Βυζάντιο», κάτι τέτοιο. Άρα έχει σημασία ότι καταφέραμε μετά από αιώνες να διατηρήσουμε το πνεύμα των εικόνων και να καταλάβουμε ότι όλη η δύναμη του Βυζαντίου προέρχεται από την πίστη. Και ο πρώτος συνδετικός κρίκος με την πίστη είναι η εικόνα. Γιατί; Γιατί η εικόνα μπορεί να μεταφερθεί. Άρα μπορεί να έχετε εικόνα ουσιαστικά που να έρχεται από τους Άγιους Τόπους όπως ξέρετε, μερικές φορές τα λέμε λίγο πιο απλά, άρα η παράδοση τα απλοποιεί για να καταλαβαίνουν όλοι, ότι θεωρούμε ότι μερικές εικόνες έχουν γραφεί κι όχι ζωγραφιστεί, ε; Γράφουμε, στην εικόνα έχει ενδιαφέρον σαν επιλογή άμα το σκεφτείτε. Δεν ζωγραφίζουμε εικόνα, τη γράφουμε. Είναι πάλι το θέμα της γραφής. Υπάρχει μια ολόκληρη παράδοση και με το Λουκά, γιατί; Γιατί θέλουμε να υπάρχει ένας

συνδεδειγμένος κρίκος. Άρα όταν μεταφέρουμε αυτά που είναι ιερά, πρέπει να μεταφέρονται. Οι εκκλησίες που φτιάξαμε στην Κωνσταντινούπολη, σ' όλο το Βυζάντιο, δεν είναι εκκλησίες που μεταφέρθηκαν από τους Άγιους Τόπους. Δημιουργήθηκαν επί τόπου. Άρα έπρεπε να έχουμε την ιδέα του κειμηλίου. Τι είναι ιερό να μεταφέρουμε. Όπως ξέρετε, στην παράδοσή μας, όταν βάζουμε ας πούμε το λεγόμενο Σώμα, το Χριστό, πρέπει στο Σώμα να υπάρχει ένα κομμάτι που να είναι ιερό. Δεν είναι απλώς ταπισερί. Πρέπει να υπάρχει κόκκαλο από Άγιο, κάποιον. Κάποιον που να βάζουμε και είναι ενσωματωμένο μέσα στο Σώμα. Γιατί; Γιατί αυτό που έχει σημασία δεν είναι μόνο η δημιουργία του έργου, είναι η συνέχεια του έργου σε σχέση με το προηγούμενο, άρα κάποιος πρέπει να έχει μεταφέρει μία ιεροσύνη. Στο Βυζάντιο γίνεται αυτό το πράγμα μέσω των εικόνων. Οι εικόνες έχουν μια τεράστια απήχηση, όπως το βλέπετε σε όλον τον κόσμο και ακόμα και αν θέλετε, οι επιλογές του ξένου κόσμου σε σχέση με το Βυζάντιο. Θέλω να σκεφτείτε τώρα ξένους πώς χαρακτηρίζουν το Βυζάντιο. Είναι δύσκολο να μην βάλουν τις εικόνες μέσα. Δηλαδή θα σας βάλουν κάτι το βυζαντινό λέγοντας ότι πρέπει να υπάρχει η εικόνα, πρέπει να υπάρχει η εκκλησία, μετά για τις εκκλησίες θα είναι οι τρούλοι, πώς είναι φτιαγμένοι, μετά θα έχουμε τον κώδικα της γραφής, άρα ξέρετε ότι έχουμε αυτήν τη συντομογραφία, που μερικές φορές μας παιδεύει όταν δεν έχουμε συνηθίσει, είναι ότι μερικές φορές γράφουμε έτσι, σαν σταυρός. Και όλο αυτό σας κάνει ένα σύμπλεγμα και έχετε την εντύπωση ότι υπάρχει μόνο ένα σημείο. Αυτή η κωδικοποίηση θα επηρεάσει ακόμα και την παλαιογραφία και θα έχουμε τα λεγόμενα δεσίματα. Άρα το δέσιμο, εμείς έχουμε συνηθίσει τώρα να κάνουμε δεσίματα στην καλύτερη περίπτωση με δύο γράμματα που είναι κοντά, στη βυζαντινή παλαιογραφία έχουμε δεσίματα με δύο λέξεις. Δηλαδή γράφετε τη λέξη, συνεχίζετε τη φράση, ξανά συνεχίζετε και αυτή η λέξη που είναι από κάτω από την άλλη, έρχεται και δένει με την άλλη και πρέπει να διαβάσετε τα δυο γράμματα μαζί για να καταλάβετε τι λέει. Αλλιώς λείπει. Αυτό σημαίνει τι. Σημαίνει ότι ακόμα και οι ξένοι χαρακτηρίζουν το Βυζάντιο μέσω της στρατηγικής, της τακτικής, της εικόνας, του Χριστού. Δεν θεωρούν ότι αυτά μπορούν να τα βγάλουμε ξεχωριστά. Άρα βλέπετε ότι ζήσαμε μια πολύ δύσκολη περίοδο και έχει ενδιαφέρον, γιατί τώρα βλέπετε μερικά πράγματα στις ειδήσεις που θυμίζουν αυτά. Αλλά δεν τα συνδυάζετε. Όταν έχετε ανθρώπους που καταστρέφουν αγάλματα, τώρα το 2015, και σας εξηγούν ότι αυτά είναι απαράδεκτα, γιατί; Γιατί είναι απεικόνιση. Στην πραγματικότητα δεν καταλαβαίνουμε ότι είναι μία νέα μορφή, η οποία είναι ίδια βέβαια, από εικονοκλάστες. Όταν λοιπόν τώρα κάποιος σας λέει: 'Εγώ τώρα θα χτυπήσω αυτό το άγαλμα για να μην υπάρχει πια', έχουμε ένα θέμα.

Έχετε προσέξει ότι στη θρησκεία μας δεν έχουμε αγάλματα. Εντάξει; Έχουμε εικόνες και ψηφιδωτά. Έρχομαι λοιπόν στα ψηφιδωτά. Έχετε αναρωτηθεί γιατί έχουμε δώσει τόση μεγάλη σημασία στα ψηφιδωτά; Γιατί ελπίζω να ξέρετε ότι ένα ψηφιδωτό δεν είναι εύκολο. Είναι πολύ πιο εύκολη μία ζωγραφιά. Στην πραγματικότητα οι ψηφίδες, τα πετρώματα, είναι τα φυσικά χρώματα. Δηλαδή, αντί να κάνω ζωγραφιά που θα ήταν γρήγορη, αλλά δεν θα άντεχε μεγάλο χρονικό διάστημα, βάζουμε ψηφιδωτό. Το ψηφιδωτό υπάρχει και πριν, δηλαδή έχουμε και στην Αρχαία Ελλάδα και στην Αρχαία Ρώμη, υπάρχει ψηφιδωτό. Το ψηφιδωτό όμως θα περάσει σιγά σιγά ως ιερό με το βυζαντινό ψηφιδωτό. Έχετε λοιπόν ψηφιδωτά που είναι τόσο όμορφα που νομίζετε ότι είναι ζωγραφισμένα. Κι όταν πάτε κοντά βλέπετε ότι είναι ψηφίδες. Όμως δεν δίνουμε μεγάλη σημασία σ' αυτό, ενώ υπάρχει μεγάλη παράδοση, είναι αυτό που εξηγούσα ότι ακόμα και στην Κύπρο που θα ήταν καλό να υπάρχει μουσείο ψηφιδωτών, με ανακατασκευή από μερικά ψηφιδωτά όταν χρειάζονται διορθώσεις,

γιατί έχουμε τεράστια παράδοση σε αυτόν τον τομέα. Π.χ. η περιοχή Πάφος. Αλλά ψηφιδώτουμε και τα βλέπουμε αλλά δεν καταλαβαίνουμε ότι είναι σημαντικά. Τα ψηφιδωτά γιατί είναι σημαντικά; Το ψηφιδωτό είναι η ζωγραφιά που έχει επιλέξει να αντέχει. Άρα βάζετε το χρώμα ένα ένα. Ενώ στη ζωγραφιά το κάνετε μονοκόμματα. Άρα στην πραγματικότητα θα μπορούσαμε να πούμε ότι το ψηφιδωτό είναι η ζωγραφική του Χρόνου. Ενώ η ζωγραφική η κλασσική είναι η ζωγραφική του χώρου. Γιατί όταν βάφετε σε έναν καμβά, ξέρετε πολύ καλά ότι η διάρκειά του θα είναι πολύ μικρότερη από ψηφίδες που είναι πέτρες. Άρα το ψηφιδωτό πώς παράγεται; Παράγεται από πέτρες, και να το πούμε λίγο πιο ποιητικά, ουσιαστικά παράγεται από ψηφίδες του Χρόνου. Άρα βάζοντας ψηφίδες μαζί, παράγουμε ένα έργο, το οποίο επειδή είναι ψηφίδες του Χρόνου θα γίνει διαχρονικό. Γιατί άμα σας πω τώρα εσάς επιλέξτε ένα εικαστικό που θα κάνετε, για να μείνει για πέντε αιώνες. Ξαφνικά θα πείτε 'να κάνω ένα ψηφιδωτό;'. Γιατί; Γιατί έχει σχέση άμεση με την πέτρα. Το ψηφιδωτό τι είναι; Είναι πέτρες οι οποίες είναι μονόχρωμες, αλλά ο συνδυασμός που προέρχεται από τη νοημοσύνη του ανθρώπου δημιουργεί ένα πλαίσιο διαφορετικό που δεν υπήρχε πριν. Άρα έχουμε την πολυχρωμία. Ξαναέρχομαι λοιπόν στο Βυζάντιο. Άμα το σκεφτείτε πώς σκέφτηκε το Βυζάντιο, το Βυζάντιο σκέφτηκε τον εαυτό του ως ψηφιδωτό. Το Βυζάντιο είναι ένα ψηφιδωτό του Χρόνου. Δηλαδή έχει ψηφίδες σε όλες τις περιοχές, έχει μεγάλη ποικιλία εντάξει, καμία σχέση με τις πόλεις της αρχαίας Ελλάδος που είναι ας πούμε οι Αθηναίοι, οι Σπαρτιάτες κλπ, εδώ έχουμε πολλές περιοχές εντελώς διαφορετικές, αλλά όλες μαζί είναι το Βυζάντιο. Άρα βλέπετε ότι από την αρχή το Βυζάντιο καταλαβαίνει ότι η ανθεκτικότητα προέρχεται στον χρόνο και από την ποικιλία στο χώρο. Η ποικιλία είναι ότι εγώ δεν θέλω να είναι όλοι ίδιοι, αλλά να κάνουν όλοι το ίδιο πράγμα, δεν είναι ακριβώς το ίδιο. Νομίζω ότι το είδατε στους Ολυμπιακούς Αγώνες που έγιναν και στην Κίνα, είχαν διάφορα χαρτάκια έτσι που έκαναν, ο καθένας κρατούσε ένα χαρτί και το αναποδογύριζε κι εσείς από πάνω βλέπατε ένα τεράστιο ψηφιδωτό που βέβαια ο καθένας δεν καταλάβαινε τι κρατούσε, είχε μόνο ένα χρώμα, αλλά μόλις το αναποδογύριζαν μπορούσαν να αλλάξουν όλη την εικόνα. Η ιδέα ποια είναι; Είναι ότι δεν ήταν όλοι ίδιοι αλλά όλοι είχαν το ίδιο σκεπτικό. Εκεί που καθόταν όταν το γυρίζεις τότε δημιουργείται η εικόνα. Το ίδιο είναι με την Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Τι θέλω να σας πω. Ένα ψηφιδωτό έχει μια άλλη ανθεκτικότητα στην οποία δεν δίνουμε σημασία, είναι ότι άμα σπάσετε μερικές ψηφίδες, μπορείτε να τις αντικαταστήσετε χωρίς να χαλάσει όλο το ψηφιδωτό, ενώ όταν έχετε ένα άγαλμα π.χ. άμα του σπάσετε τη μύτη, το μάτι, το πρόσωπο δεν μπορείτε εύκολα να το ξαναβάλετε και γι' αυτό άμα το σκεφτείτε ορθολογικά τα αγάλματα που έχουμε από την αρχαία Ελλάδα είναι όλα σπασμένα. Είναι μερικά που ήταν σπασμένα από την αρχή, διότι δεν τα κατάφεραν οι κατασκευαστές να το κάνουν με την πρώτη. Ας πούμε το έχουμε με τους κούρους. Εδώ λοιπόν το ψηφιδωτό παρόλο που είναι φτιαγμένο από πέτρα, επειδή η δομή του δεν είναι μονοκόμματα και είναι πολλά κομμάτια που συνδυάζονται μαζί, του επιτρέπει να διορθώνεται, ενώ η διόρθωση σε κάτι μονοκόμματο έχει σπάσει. Δηλαδή φανταστείτε να σας βάλω γυαλί, το σπάζετε σε ένα κομματάκι το γυαλί, έχει τελειώσει όλο το γυαλί. Όμως είχαμε και ψηφίδες από γυαλί, αλλά ήταν μόνο ψηφίδα ψηφίδα, άρα άμα τη σπάζατε μία, την αντικαθιστούσατε. Αυτό πρέπει να το σκεφτείτε ότι είναι μια στρατηγική η οποία μοιάζει με το σύννεφο. Τώρα θα το λέγαμε cloud. Ποια είναι η ιδέα; Η ιδέα είναι ότι όταν έχεις κάτι που σε προστατεύει και είναι ξύλο, άμα έρθει κάποιος με χαλκό θα σε νικήσει, άμα έχεις χαλκό κι έρθει κάποιος με σίδηρο θα σε νικήσει και συνεχίζουμε έτσι. Αν είσαι σύννεφο τι να χτυπήσει; Αρχικά λοιπόν το βλέπετε ακόμα και με τα δεδομένα μας. Όταν σώζαμε πρώτα τα δεδομένα μας, τα σώζαμε πρώτα σε μια

κασέτα, σε μια δισκέτα, τώρα πάμε σε ένα σκληρό δίσκο κλπ, όμως οι καλύτερες επιλογές, όσον αφορά στην ανθεκτικότητα τώρα, είναι να τα σώζουμε σε σύννεφο, γιατί το σκληρό δίσκο μπορεί να το χτυπήσετε, όλα αυτά που είπα μπορεί να τα χτυπήσετε, για να χτυπήσετε σύννεφο είναι λίγο δύσκολο. Είναι ακριβώς όταν σώζετε τα αρχεία σας και τα πετάτε στο διαδίκτυο. Αρχικά νομίζετε ότι δεν ξέρετε καν που έχουν πάει, μερικές φορές είναι ακόμα και καλό, αλλά τώρα άμα κάποιος θέλει να σας επιτεθεί να χτυπήσει ποιο σημείο; Το Βυζάντιο λειτουργεί με αυτή την έννοια το βλέπουμε και στην τακτική και στη στρατηγική και παίζει με την ιδέα ότι ανεξάρτητες μονάδες όταν είναι συντονισμένες αν είναι ανεξάρτητες όμως ακόμα κι αν χτυπηθούν η ολόκληρη δομή δεν χάνεται. Αυτό έχει τεράστια σημασία, γιατί καταλαβαίνουμε τι; Καταλαβαίνουμε ότι όταν επιλέγεις να έχεις διάρκεια στο χρόνο, επιλέγεις και διαφορετικές στρατηγικές. Μία στρατηγική που είναι πάρα πολύ καλή όταν θέλετε να έχετε έναν επιθετικό χαρακτήρα μέσα στον χώρο είναι π.χ. η μακεδονική φάλαγγα. Μονοκόμματο είναι, όλα μαζί, όμως άμα χτυπηθεί στο κέντρο η μακεδονική φάλαγγα, π.χ. εγώ σας βάζω ένα εμπόδιο που να είναι φυσικό και πρέπει να χωριστεί στα δύο, έχει χάσει την ιδιότητά της. Η ρωμαϊκή χελώνα, το θυμάστε αυτό που έχουμε τις ασπίδες από πάνω και από τα πλάγια, η ιδέα της είναι ότι άμα περπατάν όλοι μαζί δεν μπορεί να τους χτυπήσει κανένας, θα πρέπει όμως να είναι όλοι μαζί ταυτόχρονα. Αυτό σημαίνει τι, ότι άμα ασχοληθείτε μόνο με μια γωνία της χελώνας να τη χτυπήσετε και τότε, εφόσον έχει ανοίξει η γωνία, η χελώνα πέφτει. Εδώ λοιπόν στη στρατηγική του Βυζαντίου βασίζονται πάρα πολύ σε μικρές δομές ανεξάρτητες που συνδυάζονται.

Άμα το σκεφτείτε τώρα λίγο ποιο έντεχνα, όπως το κάνουμε λόγω του 21^{ου} αιώνα, στην πραγματικότητα σκέφτηκαν περισσότερο ως δίκτυο, μικρές μονάδες που επικοινωνούν, έχει μεγάλη σημασία βέβαια να επικοινωνούν και θα δείτε από τα χαρακτηριστικά του Βυζαντίου είναι οι επαφές του. Άρα δημιουργούν ένα πλέγμα, το οποίο είναι ανθεκτικό, το χρησιμοποιούμε και στη θεωρία γραφημάτων, διότι όταν το χτυπάμε δεν εξαφανίζεται. Άρα σας δίνω ένα παράδειγμα, άμα βάλετε ένα πλέγμα μεγάλο εδώ, ή για τις κυρίες που ξέρουν από κεντητά, ένα κεντητό εδώ, κέντημα κι εδώ κι έχουν μια ζώνη επαφής που είναι μόνο ένα σημείο. Είναι πολύ απλό μόλις χτυπήσετε το σημείο είναι δύο ανεξάρτητα κομμάτια τα οποία το ένα δεν προστατεύει το άλλο. Άμα θέλετε να δείτε τα ανάλογο στο ανθρώπινο σώμα είναι ο λαιμός. Δύο πράγματα είναι σημαντικά στο ανθρώπινο σώμα, η καρδιά και ο εγκέφαλος, όμως όταν κάποιος θέλει να σας σκοτώσει απλώς περιστρέφει το κεφάλι. Δεν χτυπάει τον εγκέφαλο γιατί έχει κρανίο, δεν χτυπάει την καρδιά γιατί έχει θώρακα αλλά άμα σας κάνει μια περιστροφή δεν επικοινωνούν πια τα δύο μαζί. Αυτό σημαίνει ότι εδώ (καρδιά) είναι βιολογικό, εδώ (εγκέφαλος) είναι ουσιαστικό κι εδώ (λαιμός) είναι κρίσιμο. Το Βυζάντιο έκανε ότι μπορούσε για να μην έχει κρίσιμα σημεία, διότι ήξερε ότι ο πρώτος στόχος που θα χτυπηθεί θα είναι τα κρίσιμα σημεία κι αν δεν υπάρχει πια επικοινωνία μεταξύ των δύο, τότε θα πέσουν νεκρά. Σας δίνω ξανά το θέμα, όταν δημιουργούν τα κάστρα όπως είναι Διδυμότειχο και Αδριανούπολη είναι κάστρα που είναι φτιαγμένα για να υποβοηθούν την Κωνσταντινούπολη, δεν είναι κάστρα που είναι φτιαγμένα για να είναι μόνα τους. Κάνουμε ένα στρατηγικό λάθος όταν τα κοιτάζουμε ή όταν έχουμε μια ξενάγηση, έχουμε ξεναγούς που δεν έχουν καμία σχέση με τη στρατηγική, άρα μας δείχνουν όλα τα ωραία του κάστρου και ξεχνάν να μας πουν ότι αυτό το κάστρο δημιουργήθηκε για την Κωνσταντινούπολη. Θα σας δώσω ένα παράδειγμα, έκανα μια διάλεξη όπου έτσι όπως καθόμουν εδώ ήταν η πύλη. Αυτή η πύλη, το άνοιγμά της έδειχνε Κωνσταντινούπολη και το είπα στους Καστροπολίτες, εσείς νομίζετε ότι αυτό είναι τυχαίο; Αυτός είναι στόχος,

στόχος υποστήριξης, γιατί το πρώτο πράγμα που θα κάνουν θα παν προς Κωνσταντινούπολη. Άρα τι γίνεται. Όταν έχουμε αυτές τις δομές, το είχαμε βέβαια και στο Μεσαίωνα να έχουμε κάστρα που υποστηρίζει το ένα το άλλο με επαφές, άρα βλέπουν ότι όταν δέχονται μια μεγάλη επίθεση πηγαίνουν όλοι στο άλλο κάστρο. Ουσιαστικά άμα το σκεφτείτε το κάστρο είναι φτιαγμένο έτσι ώστε όταν υπάρχει μια επίθεση στα γύρω όλοι μπαίνουν μέσα στο κάστρο, όταν δεν υπάρχει πια επίθεση ξαναβγαίνουν για τα κτήματά τους. Εδώ τα κάστρα επικοινωνούν, αυτό που έχει σημασία είναι σε ποια κατάσταση είναι όλα. Βέβαια άμα πέσει ένα κάστρο δεν πέφτει αναγκαστικά το άλλο, άρα βλέπετε ότι είναι μικρές μονάδες ανεξάρτητες που επικοινωνούν σαν δίκτυο. Όλη η Κωνσταντινούπολη προστατευόταν από ένα δίκτυο κάστρων. Τι γίνεται όμως όταν εκφυλίζεται αυτή η δομή; Ξαφνικά δίνουν σημασία ο καθένας στο δικό του το κάστρο, λάθος, τεράστιο λάθος. Γιατί τότε δεν καταλαβαίνουν ότι ο στόχος του αντιπάλου είναι να κατακτήσει το ένα, μετά το άλλο, μετά το άλλο ξεχωριστά έτσι ώστε το κεντρικό, δηλαδή η Κωνσταντινούπολη, να μην έχει πια καμία βοήθεια. Φανταστείτε μία πολιορκία, το πρώτο πράγμα που σκέφτεστε σε μία πολιορκία είναι να πολιορκήσετε τα τείχη, δεν την κάνετε. Κάνετε ό, τι μπορείτε για να μην έχουν πια καμία επαφή με όλους τους άλλους έτσι ώστε τα τρόφιμα που έχουν να είναι μόνο εκεί, γι' αυτό το λόγο βλέπετε ότι τα σοβαρά κάστρα έχουν πηγάδι, φαίνεται να είναι μια λεπτομέρεια, το θέμα είναι ότι μόλις έχετε μια πολιορκία άμα δεν υπάρχει πια κανένας να σας φέρει νερό, πόσες μέρες θα κρατήσετε, όσο δυνατά και να είναι τα τείχη, θα πεθάνουν όλοι από δίψα. Άρα η τροφοδότηση έχει μεγάλη σημασία και γι' αυτό σας το υπενθυμίζω για την Αμμόχωστο αν κράτησε τόσο πολύ είναι επειδή είχε συνεχόμενα τροφοδότηση μέσω θάλασσας και σιγά σιγά προσπαθούν να την αποκλείσουν και να κόψουν όλα τα συστήματα όπως έγινε και στον Χάνδακα.

Η ιδέα ποια είναι λοιπόν για να συντονιστούμε και να κλείσουμε. Το Βυζάντιο δεν δημιουργήθηκε για να είναι μια αυτοκρατορία του χώρου, αλλά είναι μια αυτοκρατορία του Χρόνου και γι' αυτό το λόγο πολλοί από εμάς δυσκολεύονται ακόμα και να δώσουν ονόματα στους αυτοκράτορες, όχι ότι δεν ξέρουν ιστορία, είναι ότι σημασία αυτό που είχε είναι ο αυτοκράτορας, μετά άλλαζαν τα ονόματα ήταν κάτι το θεσμικό. Όλοι εμπιστευόταν τον αυτοκράτορα, όλοι εμπιστευόταν τον πατριάρχη. Δεν εμπιστευόταν τον πατριάρχη ή τον αυτοκράτορα επειδή λέγεται έτσι, είναι επειδή είναι ο θεσμός. Άμα σκεφτείτε τώρα ότι στην Κωνσταντινούπολη έχουμε ακόμα το Οικουμενικό Πατριαρχείο, τώρα, τι σημαίνει αυτό; Και δίνουμε σημασία στον συγκεκριμένο Πατριάρχη ή στον Πατριάρχη; Στον Πατριάρχη. Ο συγκεκριμένος θα αλλάξει πολλές φορές, εφόσον είναι ένα τεράστιο διαχρονικό πλέγμα, όμως η δομή του δεν αλλάζει, δηλαδή είναι πάντα Πατριάρχης, όπως παλαιότερα ήταν πάντα Αυτοκράτορας. Αυτό σημαίνει ότι έχουμε την έννοια της συνέχειας. Η έννοια της συνέχειας είναι βασική στον Ελληνισμό, αλλά όταν θέλουμε να δούμε την υλοποίησή της είναι το Βυζάντιο. Το Βυζάντιο, μια συνέχεια που κρατάει με τέτοιου τύπου θεσμούς έντεκα αιώνες είναι πραγματικά απίστευτο και να ξέρετε, κλείνω κάνοντας αυτή την παρατήρηση, ούτε στην Ελλάδα, ούτε στην Κύπρο θεωρούμε ότι έχουμε κράτος σοβαρό και συχνά λέμε αυτή την κουταμάρα του τύπου οι Έλληνες δεν τα βρίσκουν ποτέ μαζί τους, ξέρετε αυτά τα... Ωραία, τότε πώς τα κατάφεραν έντεκα αιώνες; Στην πραγματικότητα πολλοί από τους θεσμούς που βλέπουμε είναι φτιαγμένοι για να έχουν μικρή χρονική περίοδο, δεν παράγουν έργα σημαντικά για το μέλλον και για τους αιώνες, παράγουν για τις εκλογές. Μα άμα στο Βυζάντιο έπρεπε να κάνουν εκλογές κάθε τέσσερα ή πέντε χρόνια, το Βυζάντιο δεν θα υπήρχε. Αλλά θα ήταν καλό να το σκεφτούμε κι εμείς με αυτή την έννοια ότι όταν παράγουμε έργα,

πρώτα απ' όλα οι περισσότεροι πολιτικοί μας θα ήθελαν τα έργα να είναι τελειωμένα πριν τις επόμενες εκλογές, γιατί αλλιώς πώς θα δείξουν ότι έκαναν έργο; Άρα φανταστείτε τώρα να βγαίνει ένας πολιτικός και να σας λέει, θα κάνουμε μια εκκλησία και θα την φτιάξουμε σε τριάντα χρόνια, πρέπει να έχει ένα πρόβλημα με τη συνέχεια μετά, γιατί θα πρέπει κι ο επόμενος να συνεχίσει αυτό το έργο. Στην Ισπανία βλέπετε ότι υπάρχει η Sagrada Família, μπορεί μερικοί από εσάς να έχουν πάει στη Βαρκελώνη. Μιλάμε για δεκαετίες, ο Antoni Gaudí έχει πεθάνει εδώ και καιρό, όμως τι έκανε η Ισπανία. Επιλέγει ποιος θα είναι ο αρχιτέκτονας που θα συνεχίσει το έργο, επιλέγει ποιος θα είναι ο γλύπτης και όλο αυτό εμείς το βλέπουμε ως ξένοι τώρα, ως ένα δημιούργημα που είναι ενιαίο, αυτό έχει μεγάλη σημασία, εμείς το έχουμε καταφέρει αυτό το πράγμα για έντεκα αιώνες, ακόμα και στους θεσμούς. Γι' αυτό σας λέω, όταν ακούτε αυτές τις κριτικές εναντίον του Ελληνισμού, ότι δεν τα καταφέρνουμε σε αυτά τα πράγματα και τα καταφέρνουν καλύτερα άλλοι, μάλλον έχουμε ξεχάσει το Βυζάντιο, γιατί είναι πολύ απλό, για να αντέξεις έντεκα αιώνες πρέπει να έχεις στρατηγική, αλλιώς δεν γίνεται. Γιατί άμα έχεις μόνο και μόνο τα πιστεύω σου δεν φτάνουν, γιατί θα σε διαλύσουν οι άλλοι. Πρέπει και να έχεις ένα αμυντικό σύστημα. Το Βυζάντιο το απέδειξε και γι' αυτό το λόγο αυτό που είναι σημαντικό, επανέρχομαι τώρα στην Ανθρωπότητα, όταν έχουμε ένα τέτοιο παράδειγμα που κράτησε έντεκα αιώνες, νομίζω ότι είναι ένα παράδειγμα για όλους μας όταν θέλουμε να έχουμε ένα πνεύμα που είναι της διαχρονικότητας και της Ανθρωπότητας, αλλιώς τα άλλα είναι τοπικές 'κομπινούλες' που καταφέρνουμε να πείσουμε τους άλλους και στη συνέχεια δεν υπάρχει απολύτως τίποτα. Ενώ το Βυζάντιο άμα το σκεφτείτε από το 1453, που υποτίθεται το σώμα του δεν υπάρχει πια, αλλά συνεχίζει να υπάρχει το πνεύμα, είναι απίστευτο. Γι' αυτό την επόμενη φορά που θα μπειτε σε μια βυζαντινή εκκλησία, σκεφτείτε ότι είναι υλοποίηση του βυζαντινού πνεύματος και άμα το σκεφτείτε τότε μπορεί να καταλάβετε καλύτερα γιατί οι εχθροί μας χτυπάν την εκκλησία, ενώ έχετε εσείς την εντύπωση ότι είναι απλώς επειδή είναι μια εκκλησία στην περιοχή. Στην πραγματικότητα χτυπούν τη συνέχεια, γιατί δεν τους ενοχλεί τόσο πολύ η εκκλησία από μόνο της, τους ενοχλεί ότι η εκκλησία αντιπροσωπεύει τη συνέχεια του βυζαντινού πνεύματος. Θα ήθελα εσείς να σκεφτείτε άμα θέλετε να εξοντώσετε έναν εχθρό και μετά από τόσους αιώνες να υπάρχει ακόμα το πνεύμα του πώς θα νιώθατε. Και κάθε φορά που θα εμφανιζόταν κάτι που σας θυμίζει αυτό το πράγμα θα προσπαθούσατε να το καταστρέψετε, αλλά δεν είναι επειδή είναι το χτίσμα, είναι επειδή είναι η ιδέα. Με αυτή την ιδέα ζούμε εδώ και αιώνες, γι' αυτό σας λέω καλή συνέχεια. Ευχαριστώ πολύ, να 'στε καλά.